

Elena JEBELEAN
(Universitatea de Medicină
și Farmacie „Victor Babeș”
din Timișoara, Centrul de
cercetare lingvistică aplicată și
studii culturale comparate –
CCLASC)

Variațiuni pe aceeași temă – hărți pentru scrierea unei biografii

Abstract: (Variations on the Same Theme – Maps for Writing a Biography) The collection of Polirom Publishing House *Biografii romanțate (Romanticized Biographies)* includes three recent volumes that bring to our attention the biographies of Romanian visual artists - Moni Stănilă, *Brâncuși sau cum a învățat țestoasa să zboare (Brâncusi or how the turtle learned to fly)* (2019), Veronica D. Niculescu, *Luchian. Ochii, sufletul, mâna (Luchian. The Eyes, the Soul, the Hand)* (2020) and Anca Vieru, *Pallady. Ulise legat de catarg (Pallady. Odysseus tied to the Mast)* (2023). Employing various narrative techniques, insisting especially on certain periods of the creators' lives or covering (more or less) their entire existential journey, these biographies represent the product of a creative process that can be partially illuminated by the analysis of interviews given by the authors and of their interventions at the launches of such books. Which stage was more difficult in building these biographies? Were there in the conception, in the writing, revelatory emotional thresholds? Did the authors perceive ideological fusions with the artists they were writing about or not? To what extent did these emotional consonances help them in writing the romanticized biography? What exactly led women writers to choose to keep silent about/to veil certain aspects of the artists' lives? What ways have they discovered, beyond diaries, memoirs, letters, to give coherence to a creative consciousness? What elements are considered factors of maximum responsibility in writing a biography? Here are some questions answers of which will try to draw a bridge between the authentic and the believable.

Keywords: *authentic, believable, emotional thresholds, ideational fusions, the responsibility of writing a biography.*

Rezumat: În colecția *Biografii romanțate* a editurii Polirom au fost publicate în ultimii ani trei volume ce aduc în atenția noastră biografia unor artiști plastici români – Moni Stănilă, *Brâncuși sau cum a învățat țestoasa să zboare* (2019), Veronica D. Niculescu, *Luchian. Ochii, sufletul, mâna* (2020) și Anca Vieru, *Pallady. Ulise legat de catarg* (2023). Valorificând tehnici narative diverse, insistând mai ales asupra anumitor perioade ale vieții creatorilor sau parcurgând (mai mult sau mai puțin) întregul traseu existențial al acestora, aceste biografii reprezintă produsul unui proces de creație ce poate fi parțial luminat prin analiza unor interviuri date de autoare și a intervențiilor acestora la lansări ale respectivelor cărți. Care etapă a fost mai dificilă în construirea acestor biografii? Au existat în concepere, în scriere, praguri emoționale revelatoare? Au perceput sau nu autoarele fuziuni ideatice cu artiștii despre care scriau? În ce măsură aceste consonanțe emoționale le-au fost de folos în scrierea biografiei romanțate? Ce anume le-a determinat pe scriitoare să aleagă tăcerea despre/ să voaleze anumite aspecte ale vieții artiștilor? Ce căi au descoperit, dincolo de jurnale, memorii, scrisori, pentru a da coerență unei conștiințe creatoare? Ce elemente sunt considerate factori de maximă responsabilitate în scrierea unei biografii? Iată câteva întrebări ale căror răspunsuri vor încerca să contureze o punte între autentic și verosimil.

Cuvinte-cheie: *autentic, verosimil, fuziuni ideatice, praguri emoționale, responsabilitatea scrierii unei biografii.*

Despre cartografiere

Suntem obișnuiți să percepem o biografie romanțată ca pe o lumină dirijată de un reflector îndreptat asupra vieții unei personalități. Această personalitate constituie centrul atenției autorului, cel care focalizează reflectorul așa încât naratorul și celelalte personaje să lumineze și ele în aceeași direcție. Inevitabil, cititorul își întoarce privirea în acel sens. Însă, în acest proces de a fixa lumina asupra unei realități, o parte dintre particule ricoșează, se întorc, datorite în mod surprinzător de cel aflat în lumină, din preaplinul său, celui rămas în umbră. Dar din dar. Cel ce scrie biografia dăruiește timp, sensibilitate, onestitate, erudiție, franchețe, meșteșug și inspirație, face loc celui alt în viața, în sufletul, în mintea sa. Dar celălalt, cel care pare că a dăruit deja totul, ce și cum ar mai putea dăruia? Ce dăruiește figura biografizată celui care a construit-o? Cum se lasă ea cucerită de cercetătorul-scriitor? Cum se înțelege acesta mai bine pe sine ca artist atunci când gândește și scrie despre un alt artist? În ce măsură zidirea vie care este biografia construiește nu doar o figură memorabilă, remarcabilă, mult mai vizibilă acum și oarecum accesibilă celorlalți, ci îl construiește și pe cel care o scrie?

Drumul ce leagă autorul de biografia scrisă de el poate fi parcurs în ambele sensuri. Calea dinspre lumea scriitorului spre lumea biografiei pe care o scrie este adesea surprinsă în interviuri. Se insistă mai rar asupra celui alt sens, cel al întoarcerii, se vorbește mai puțin despre ce dobândește/ ce pierde scriitorul care scrie o biografie romanțată, despre ce câștigă el din apropierea uneori până la conviețuire ideatică simbiotică cu celălalt, reconstruit în imaginația lui – ca om, ca artist, despre ce dăruiește, o dată în plus, obiectul cercetat și recreat celui care, cu migală și devoțiune, i-a făcut loc în preocupările sale.

Să ne imaginăm în abis privirea concentrată asupra privirii concentrate asupra privirii care privește. Victor Ieronim Stoichiță (Stoichiță 2024) face asta analizând privirea tematizată în pictura impresionistă. Asemeni operelor de artă plastică în care personajele își au îndreptată privirea într-o anumită direcție, căutând să zărească, să distingă ceva într-acolo, biografiile romanțate privesc, prin autorul lor, într-o anumită direcție, către evenimentele unor anume vieți, angrenând prin orientarea propriei priviri și privirea-înțelegere a cititorilor. În plus, ele transformă o listă de date biografice într-o poveste, devenind o privire nu doar *orientată*, ci și *grăitoare*.

În această situație sunt autoarele celor trei biografii romanțate ale unor artiști plastici români, publicate până acum în colecția Editurii Polirom. În 2019, Moni Stănilă a publicat biografia lui Constantin Brâncuși. În 2020, Veronica D. Niculescu a publicat biografia lui Ștefan Luchian, iar în 2023, Anca Vieru – biografia lui Theodor Pallady.

Întreaga serie are meritul major de a ne aduce aproape mari creatori români, umplând un gol în educația cititorilor de diferite vârste. Concepută așa încât să-i atragă mai ales pe cei tineri, în volume cu număr de pagini destul de redus, ce reușesc să concentreze nu doar evenimente din viața personalităților evocate, ci sintetizează în tușe limpezi lumea și mentalitatea vremii acestora, seria biografiilor romanțate pune la dispoziția marelui public conștiințe creatoare. Se insistă și pe nevoia lor de omenesc, dar și pe setea de frângere a limitelor. Operele lor sunt urmărite de-a lungul devenirii,

dinspre idei spre materializare. Suntem apropiați astfel, în anume măsură, de ceea ce nu ne poate fi familiar dacă noi înșine nu suntem creatori – procesul de întrupare a ideii, a simțirii, specific tuturor artiștilor, dar unic, particular manifestat în fiecare.

Cum s-a fi scriind o biografie romanțată

În primul rând, cel care va scrie se va documenta minuțios în legătură cu diversele aspecte ale vieții și operei personalității avute în vedere, despre lumea în care acela crea. În vederea recompunerii juste a lui și a lumii din care vine, va cerceta dintr-o perspectivă multidisciplinară, dar și evolutivă, dinamică. Privirea multidisciplinară va fi, concomitent, integratoare, căci este irelevant a cerceta partea fără a o cuprinde în întreg și fără a fi capabil să vezi întregul în parte. Se vor avea în vedere relațiile prin care omul se desăvârșește, cele din familia din care provine și cele din familia pe care o întemeiază, va fi integrată sfera prietenilor și a raporturilor cu mentorii, dar și cu discipolii săi. Susținătorii și detractorii își vor ocupa poziții distincte. Boala, bătrânețea și felul în care acestea modifică sau redirecționează forța creatoare vor fi avute în vedere, căci, după cum precizează Edgar Morin, „nu se poate vorbi despre ființa umană fără o a vedea, în același timp, ca o entitate biologică, culturală, psihologică și socială.” (Cyrulnik, Morin 2021, 11). Pe măsură ce va înainta în cercetare, autorul va înțelege ce mijloace de reprezentare artistică va adopta, în raport cu ceea ce are de întemeiat, dar și în funcție de propriile capacități artistice pe care noua ipostază creatoare le va extinde.

Cel care va scrie, el e cel care vede, selectează și (re)interpretează datele, e cel care distinge evenimentul de faptul banal, el armonizează perspectivele. El inventează/ alege/ adaptează tehnicile adecvate recreării realității uitate sau măcar frecvent neglijate. El este acela care, pentru o vreme, renunță la direcțiile ficționale urmate până atunci și se dedică vieții altcuiva. Pentru a locui într-o altă viață, reală cândva, e un preț de plătit, dar și o bogată experiență de câștigat, căci, pe măsură ce parcurge toate aceste etape, autorul se redescoperă, se recalibrează, se transformă.

Pot fi suprapuse drumului dintre viață și text două hărți diferite? Da.

Una este harta lumii pe care o vezi, ca scriitor al unei biografii romanțate, dinspre tine spre textul pentru care te documentezi. Prima hartă: ce documente și cărți ai citit, ce expoziții ai vizitat, ce lucrări ai revăzut mereu și mereu, cu ce oameni ai discutat, ce locuri ai căutat spre a le sorbi lumina, sperând să mai fie în ea licărirea celei dintâi, cea care i-a luminat retina și lui, omului care acum și este și nu mai este și care este chiar mai mult decât era, pentru că a obligat timpul risipitor, de obicei, să devină clăditor, consolidând valoarea operei sale, redefinind-o, păstrând-o vie și rămuroasă, gata să dea mereu altfel de muguri în lucrările altora. În construirea acestei hărți, autorul vede lumea despre care scrie, pe de o parte, prin prisma mentalității proprii, dar, pe de altă parte, după o bună documentare, reușește să renunțe la judecăți anterioare și să construiască atmosfera cât mai obiectiv cu putință, cât mai onest, iese din sine și se identifică, empatizează cu cei de atunci.

A doua hartă este cea care îl bucură pe scriitor în egală măsură cu prima, fiindcă nu este posibil să dăruiești fără să primești. Această hartă tainică îi arată autorului ce noi căi s-au deschis în sine. Poate că nici nu este conștient de transformarea prin care trece documentându-se și scriind biografia. Ulterior, reflectând, înțelege că nu doar acea personalitate, conturată în textul său, este o variantă posibilă, oarecum creată și de el – „un Brâncuși al meu” spune Moni Stănilă (Stănilă 2023) –, ci că și el, autorul, acum, prin acest proces de întrepătrundere spirituală, a devenit un discipol, un frate, un prieten semenului despre care a scris. Când biografia romanțată e gata, autorul poate simți, ca meșterii lui Blaga din drama *Meșterul Manole*, după construirea Bisericii: „Doamne, ce strălucire aici și ce pustietate în noi!”. Paradoxal, acea pustietate este spațiul viitoarelor înfloriri ce vor evolua după legi noi, posibile tocmai datorită reconfigurărilor de drumuri prin noul pustiu. Alte izvoare, alți curmali, alte umbre.

Prima hartă – harta vizibilă

Este vizibilă deoarece este mai ușor decelabilă. Despre ea vorbesc adesea autoarele la sfârșitul cărții și în interviuri, nu este prea dificil să o desenăm și noi. Nimic facil aici, însă, căci țeserea poveștii pune împreună atât de spectaculos personalitatea despre care se scrie și personalitatea care scrie.

Cele trei biografii romanțate au în final un binevenit capitol lămuritor ce oferă importante detalii despre cum a luat naștere cartea: despre căutare, documentare, selectare, despre procesul scrierii.

Moni Stănilă intitulează această parte *Despre documentare sau în loc de bibliografie*, păstrând o simetrie cu structura titlului prin acel *sau* disjunctiv, părând a pune cititorul să aleagă între denumiri, dar realmente deschizând oferta semantică, ambiguizând cu generozitate: acel *în loc de* înseamnă, din fericire, mult mai mult. Este vorba explicații complexe, în straturi diverse, fiecare enunț înlăturând, ca o daltă, încă un strat din piatra ce va dezveli treptat lucrul la piesa de artă finală. Este povestea drumului autoarei dinspre sine, prin lume, spre lumea lui Brâncuși.

Povestea începe dinspre lume, cu propunerea editurii, prin Adrian Botez, de a scrie o biografie a lui Brâncuși. Îi răspunde, dinspre autoare, acceptarea entuziastă a cuiva care îl admiră pe Brâncuși și nu are cum să nu-i facă și mai bine loc în viața sa, acceptare urmată de cumpănire și de teamă – prea multe materiale, prea multe păreri, prea mulți specialiști. Apoi, în continuare dinspre sine, ca antianxioasă, intensă dorință din copilărie de a deveni artist plastic, strânsa și vechea prietenie cu sculptorița Ligia Seculici, legăturile cu artiști plastici din Timișoara, cărora le audiase cursurile în studenție, chiar dacă/ tocmai pentru că ea studia Teologia. Urmează cufundarea în lumea Brâncuși: aforismele (Constantin Zărnescu, *Scrișul românesc*, 1980) și corespondența lui Brâncuși (Doina Lemny și Cristian-Robert Velescu, *Humanitas*, 2006), multe biografii, dintre care preferatele rămân cea a lui Alexandru Buican (Artemis, 2006) și cea a lui V. G. Paleolog (*Scrișul românesc*, 1967), cataloage, articole online, imagini, filmări, site-urile muzeelor Guggenheim, MoMa, Kasmin Gallery – tot ce lumea bibliotecilor fizice și electronice putea să-i aducă la dispoziție autoarei în

Republica Moldova. Ni se vorbește despre strădania de a găsi cel puțin două surse care să confirme câte o variantă a unei povești, căci Brâncuși, hâtru fiind, își modifica adesea istorisirile, în funcție de scopul cu care le spunea. Integrarea tuturor faptelor și evenimentelor în lumea ideatică a lui Brâncuși, modelată folcloric, inițial, ulterior deschisă lecturii filosofice și influențelor fecunde ale curentelor artistice în mijlocul cărora își cultiva, ca specificitate, truda spre a prinde esența, sufletul materiei și al vieții, dinamica zborului și a sclipirii fulgerătoare prin ape, concomitent cu integrarea în viziunea despre lume a Monicăi Stănilă, ce-l regăsește în căutările lui Brâncuși pe Maxim Mărturisitorul, după cum mărturisește Emei Stere, în podcastul dedicat acestei biografii la Radio România Cultural:

„Citind și văzând ce a făcut Brâncuși în artă, citind și declarațiile lui despre arta lui, văzând lucrările, m-am dus foarte aproape – bine, dincolo de Platon, care e la îndemână – m-am dus la Maxim Mărturisitorul, cel mai mare mistic creștin, care are teoria celor trei întrupări ale *Logosului divin*. Prima este cea din Creație, când cuvintele devin să fie ce a zis Dumnezeu să fie și s-a făcut. A doua întrupare e în cuvântul sacru, în profeție, în Scriptură, și a treia întrupare deplină – Hristos. El vorbește la un moment dat – *Ambigua* e o carte așa cum îi spune și numele, complicată, dar foarte frumoasă – el vorbește despre trupurile îngroșate ale cuvintelor. Noi toți suntem *Loghii*, aceste cuvinte care s-au desprins din *Logos spermaticos* și au luat trup în Creație, dar care se îngroașă și își pierd sensul. Și el spunea că atunci când ajungi la sfințenie reușești să vezi dincolo de acest trup gros al cuvântului, să vezi esența lucrului în sine. Nu copacul gros de trunchi, ci esența copacului, care e în interiorul lui. Și întotdeauna mi s-a părut că **asta a făcut Brâncuși, s-a dus la aceste Loghii din Logosul divin, pe care le-a văzut dincolo de trupul lor gros din carne și pene** (s.n., E.J.).” (Stănilă 2023)

Asta a determinat-o pe autoare să construiască textul alternând epicul cu confesivul. Secvențele confesiv-lirice transformă textul dintr-o poveste de viață deja fascinantă prin ea însăși, într-un mit al inițierii artistului în esențele Universului care se oglindesc în propria esență – creația. Cititorii care-i apreciază creația au descoperit în această biografie nu doar un roman, ci și un poem mitologic despre profunzimea și universalitatea brâncușiană. Ca Brâncuși hâtră, Moni Stănilă se dezvăluie cu admirație în mulțumiri (pictorului Silviu Oravitzan, editorului Adrian Botez și biografului Alexandru Buican) și cu haz de necaz în nemulțumiri (Poștei Moldovei).

Veronica D. Niculescu intitulează nota auctorială *Copacii mei și florile mele*, trimitere la organicitatea legăturii dintre propria-i personalitate și cea a lui Luchian. Deja pasionată de lucrările acestuia, ea le va face să înflorească luminos în imaginația cititorilor, iar copacii aducători de umbră îi va plasa acolo unde e nevoie de nuanțe. Reverența în fața lucrărilor lui Luchian, esențială bibliografie necitabilă, și mulțumirile față de Adrian Botez deschid lămuririle. Alegerea artistului despre care a scris răspunde unei nevoi profunde a autoarei, cea a permanentei legături cu arta, fecundă pentru scrisul său atât la începuturi, în jurnalism, cât și mai apoi, ca scriitoare: „Scriu hrănindu-mă din pictură, muzică, teatru și film – din culoare și sunet, din scene.” (Niculescu 2020a,

277). Scrierea în spirală a presupus și revederea lucrărilor lui Luchian în muzeele bucureștene, revedere care, pe măsură ce scriitoarea se afunda în conceperea cărții, deștepta în ea noi stări, noi înțelegeri:

„Este greu de descris tulburarea simțită când, la capătul primului șnur din munca de documentare despre viața pictorului, am stat din nou față în față cu *Un zugrav și Lăutul*. În sfârșit, **priveam cu ochii, dar înțelegeam cu sufletul** (s.n., E.J.). Mă tulbura și faptul că stăteam la un pas în fața tablourilor, în spațiul acela pe care-l percepeam deodată ca fiind locuit cândva de autor, de omul pe care-l cunoșteam mai bine de-acum.” (Niculescu 2020a, 278)

Mai mult, a sta la fel de aproape de tablou ca pictorul în vreme ce-l pictase creează un fel de așezare parțial identificatoare, la fel cu cea realizată prin plimbările de descoperire a locurilor din București în care a trăit Luchian, de la cinci ani până la moarte.

Autoarea a cercetat documente, hărți, fotografii, articole despre viața artistului, despre familie, despre operă, despre Bucureștiul acelor ani, cărți menționate în bibliografie. A revăzut filmul *Ștefan Luchian* (1981), regizat de Nicolae Mărgineanu, iar în carte, autentice, preluate din volumul *Mărturii despre Luchian*, îngrijit de Marin Mihalache la Editura Meridiane în 1966, a inclus scrisori ale lui Luchian, o parte dintre replicile lui, mai ales cele din discuțiile cu prietenul lui Virgil Cioflec. A văzut doar în fotografii, căci pandemia nu permitea deplasarea, patul, măsuța, șevaletul de câmp și paleta pictorului, aflate acum la Muzeul „Ștefan Luchian” din Ștefănești, Botoșani, locul nașterii pictorului, muzeu pe care dorește să-l viziteze și pentru a o cunoaște pe Aglaia Corneanu, directoarea Fundației „Ștefan Luchian”. Deși cartea e încheiată, capitolul de viață nu este închis, planurile de viitor îl includ pe Ștefan Luchian în gândurile și drumurile autoarei.

În fiecare frază vibrează consonanța cu Luchian. Cândva, el și-a avut copacii și florile, o lume sensibilă, plină de farmec, prinsă în picturi de care ne putem apropia nu doar cu ochii, cât mai ales cu sufletul. Finalul notei de autor (11 mai 2020, București) dezvăluie metaforic că sunt puse la vedere, prin această carte, inimi-semințe-suflete:

„Am început să scriu *Luchian. Ochii, sufletul, mâna* îndrăgostită de tablouri și presupunând că știu un pic despre adevărul din flori și lucrul în izolare. Aveam să închei cartea trăind în izolare impusă, nu aleasă, și fără posibilitatea aducerii unui buchet de flori pe masa de lucru: toate florăriile sunt închise când scriu rândurile finale. Anemonele zărite din mers în vitrina unei florării, la începutul acestei primăveri, sunt amintire. Pe birou am însă un buchețel de traista-ciobanului, niște fire firave culese de lângă Sala Palatului, cam pe unde se afla cândva Strada Sfântul Ionică. Sunt minunate, doar câteva într-un pahar, cu semințele lor în formă de inimă înșirate de-a lungul tulpinii. **Sunt flori. Și parcă anume și-au pus sufletul la vedere.** (s.n., E.J.)” (Niculescu 2020a, 281)

La lansarea live a cărții în București, la librăria Humanitas-Cișmigiu, pe 28 septembrie 2020, în discuția cu Dana Pârvan, autoarea insistă pe cele două valori sub a căror zodie e născută această biografie romanțată – onestitatea și frumusețea:

„Este o alegere atunci când scrii o carte. În primul și-n primul rând, înainte de primul cuvânt pe care-l scrii, înainte de prima propoziție, este decizia asta: cum voi scrie? Sub ce formă, din ce unghi, cu ce voci? [...] Pentru mine a fost clar. Eram la capătul romanului meu și am zis: acum e viața altcuiva. **Eu voiam să scriu viața lui în cel mai onest chip cu putință, m-am străduit, deci, să fie onest pentru el, dar să fie frumos pentru cititor** (s.n., E.J.). Această combinație e greu de găsit. Am încercat să merg pe acest fundal biografic [...], pe acest fundal existent, eu să vin și să brodez anumite episoade, să mi le imaginez și să reconstruiesc, și, practic, să reconstruiesc ficțional cărămida din zid, acolo unde lipsește. [...] Trebuie să scrii o poveste când scrii o biografie romanțată și aici, acolo a fost bățalia și acolo sunt și paginile care mie îmi plac cel mai mult, unde am putut să fac literatură, să re-creez, să-mi imaginez.” (Niculescu 2020b)

Harta vizibilă pentru realizarea cărții despre Theodor Pallady are lămuriri finale sub forma unei selecții de notații de jurnal. Anca Vieru intenționase să țină un jurnal pentru perioada documentării și scrierii, dar l-a întrerupt pentru o vreme, întrerupând și scrisul la carte pentru șase luni. Reluând lucrul la carte, nu a mai reluat jurnalul, căruia i-a dat numele *Pagini de jurnal abandonat*. Chiar prima notă vine cu depășirea unei raportări subiective la specia biografiei romanțate:

„E ciudat cum m-am hotărât să scriu o biografie romanțată, deși mereu am zis că mie îmi ajunge opera unui artist. Scriitor, pictor, muzician, întotdeauna mi-a fost teamă să mă apropiez prea mult, ca să nu aflu lucruri și fapte care să nu-mi placă. Și apoi să mă influențeze, să nu mai pot citi/privi/asculta ca înainte.” (Vieru 2023a, 215)

Intuirea dificultăților, neliniștile, intențiile sunt fixate aici, arătând legătura, felul în care un element a condus la un altul, un pas l-a atras pe următorul. De exemplu, găsind în albumul *Pallady*, cu o introducere de Pavel Șușară, fragmente din jurnalul lui Pallady, își propune să caute jurnalul. Citește cartea Veronicăi D. Niculescu despre Luchian, compară personalitățile lui Luchian și Pallady, ajungând la concluzia că al doilea, descris de Zambaccian „semeț și superb ca un *grand d’Espagne*”, nu stărnește aceeași simpatie ca primul și simte că va fi greu să scrie despre el în așa fel încât să-l apropie de cititori. Vizitarea Muzeului Pallady (în Casa Melik, despre care se spune că e cea mai veche casă din București) îi lasă un gust amar, deoarece acolo nu găsește să cumpere niciun album, nicio carte despre acesta. Încercarea de a-și retrezi amintirile despre Place Dauphine îi aduce o teribilă nostalgie.

Pentru documentare, îi revede lucrările în muzee și expoziții. Apreciază conceptul expoziției *Jurnal intim* de la Muzeul Național de Artă al României, iar în expoziția *Pallady desenator* de la Muzeul Colecțiilor de Artă descoperă că artistul

avusese un cățel, pe Purky. Caută locurile prin care a trecut și este deziluzionată, căci timpul și felul nostru de a spulbera urmele propriilor personalități culturale nu cruțase nimic:

„Îmi lipsește o geografie aprofundată a vieții lui. [...] Aș vrea să văd poze. Casele, străzile, cartierele, așa cum arătau atunci. **Mi se pare ironic că cele mai multe date le am despre apartamentul din Place Dauphine din Paris** (s.n., E.J.).” (Vieru 2023a, 220)

Revine asupra ideii la p.223:

„Spuneam că îmi lipsește o geografie a vieții lui. Acum, că m-am lămurit cu locurile, mi-am amintit de o carte pe care am citit-o mai demult, care se numea *Sad Topographies*, o carte despre locuri cu nume triste legate de evenimente triste. Cam asta e senzația pe care o am. **Distrugere, lipsă de grijă, indiferență față de trecut** (s.n., E.J.). Fiecare dintre locurile astea ar putea figura într-un album de topografii triste.” (Vieru 2023a, 223)

Parcurge albume, jurnalul, scrisorile din volumul *Pallady scriind*, îngrijit de Dana Crișan, publicat la Editura Compania în 2009, și descoperă prea puține informații despre copilărie și adolescență. O bucură dosarul Pallady din „Observator cultural” în care citește și diverse opinii despre nudurile lui Pallady. În prima monografie despre Pallady, cea a lui Ionel Jianu, publicată la Editura Căminul Artei, în 1944, găsește fotografii, reproduceri alb-negru ale unor tablouri pallady-iene distruse în bombardamentele germane din 1944 asupra Bucureștiului, când au dispărut 180 dintre lucrările artistului. Citește temeinic *Scrisorile către Simon*, cartea arhitectului G.M. Cantacuzino, văr al lui Pallady, care cuprinde 14 scrisori ale acestuia către prietenul său, scrise între anii 1955-1959, dar publicate abia în 1993, alegând de aici mottoul cărții ei despre pictor, în concordanță cu opinia ei inițială despre a scrie biografia romanțate.

În ultimele rânduri mărturisește că o întristează să termine cartea, dar gândul că îi poate revedea oricând tablourile o alină. O mare tristețe i-o aduseseră ultimii ani ai lui Pallady, cum îi mărturisește Diane Joicaliuc în dialogul live pe Radio România Cultural din 16 octombrie 2023, iar admirația pe care i-o poartă o face să se gândească că ar fi monstruos să știm totul despre cineva:

„A.V.: Toată această perioadă în care Pallady era nevoit să facă cerere ca să i se dea un document care să ateste că e pictor, trebuia să capete o adeverință ca să poată picta în parcuri și pe străzi, toate astea mi s-au părut foarte triste. Erau în perioada în care Pallady avea peste 80 de ani, după o viață întreagă dedicată artei și era trist, așa, parcă-mi rupea inima...”

D.J.: Nu mai era acea singurătate pe care si-o dorea la început, era cumva o însingurare care era mult mai dureroasă. Au rămas multe întrebări fără răspuns după

această documentare minuțioasă? Dacă l-ați avea în fața dumneavoastră pe Pallady, ce l-ați întreba?

A.V.: Aș rămâne mută în fața lui, nu cred că aș apuca să întreb ceva... Au rămas întrebări fără răspuns, dar, cumva, nici nu știu dacă vreau să aflu chiar tot, pentru că nici despre oamenii pe care îi cunoaștem nu știm tot. **Să știi totul despre o persoană pare până la urmă ceva îngrozitor** (s.n., E.J.).” (Vieru 2023c)

Povestea scrierii cărților continuă în interviuri scrise și înregistrate ce nuanțează lectura și îmbogățesc hărțile vizibile. Nu doar Veronica D. Niculescu insistă pe relația dintre literatură și celelalte arte, ci și Moni Stănilă. În dialogul cu Alexandru Vakulovski din 23 martie 2020, scriitoarea care-și dorește în copilărie să devină artist plastic subliniază: „N-ai cum să fii scriitor și să nu fii interesat și de alte arte. Artele toate au în comun o experiență a realului, a frumosului, a ideilor esențiale din lumea asta.” (Stănilă 2020). La fel, în emisiunea „Printre cuvinte”, cu Anișoara Crețu, la TVR Moldova, din 24 octombrie 2022, afirmă: „Orice domeniu în plus, pe lângă literatură, aduce un plus scriitorului și un plus scriiturii lui.” (Stănilă 2022).

Felul în care acești artiști plastici percep relația dintre opera artistică și spațiul care trebuie să o pună în valoare este o altă temă recurentă. Veronica D. Niculescu mărturisește în lansarea live din octombrie 2020 că a fost impresionată să afle cum își pregătea pictorul florile în vase înainte și pe parcursul pictării, pentru a le oferi spațiu să respire: „M-a bucurat enorm să aflu felul în care aranja florile în vază.” (Niculescu 2020b) Echilibrarea spațiului pentru Brâncuși este esențială, declară Moni Stănilă în podcastul cu Ema Stere. Ca să dea dinamică lucrărilor sale, el inventase suporturile rotative pentru expunere și făcuse filme pentru ca privitorii să perceapă lucrările în mișcare, așa cum le imaginase el. Nu lăsa niciodată la întâmplare aranjarea lucrărilor sale în expoziții, sigurul în care avea încredere în acest sens era Marcel Duchamp. Mereu își rearanja lucrările în atelier, să le dea mereu viață din alte ipostaze. Trimitea scrisori celor ce îi cumpărau lucrările, cu recomandări pentru expunerea lucrărilor în asemenea manieră încât ele să-și etaleze just semnificațiile. A distrus lucrările care nu-i plăceau, a învățat fotografia și filmul pentru a-și fotografia și filma lucrările, punându-le în valoare așa cum considera. Atenția lui pentru operele care treceau dincolo de el era uriașă (Stănilă 2023).

Cât despre a scrie, cele trei scriitoare se raportează la scrisul biografiei extrem de profesional, cu maximă responsabilitate. De obicei revin în spirală asupra variantelor de text inițiale, pe care le completează și le perfecționează. „Nu știu să spun ce înseamnă talent, scrisul e o muncă.” spune Anca Vieru în dialogul cu Ramona Boldizar, în podcastul „Perfect contemporan”, ep. 25, 2023 (Vieru 2023b). Moni Stănilă asociază profesionalizarea scrisului cu intenția de publicare în discuția cu Ema Stere: „Scrisul poate începe ca o formă de lămurire a sinelui, dar apoi, când intenționezi să publici, este vorba de profesionalism, ți-l asumi serios. [...] Cred că la fel e și la pictori.” (Stănilă 2023). Pe blogul său, *Floribunda*, în nota din 3 august 2020, Veronica D. Niculescu subliniază: „Nici când n-am scris o carte cu atâta grijă pentru realitate și

cu atâta consum emoțional – e multă răspundere când scrii viața altuia și-am fost mereu conștientă de asta.” (Niculescu 2020c).

A doua hartă – harta secretă

Nadirul latent al hărții ascunse lasă să se întrezărească, dincolo de afinități cu artistul despre care fiecare dintre cele trei scriitoare a scris, valențele înnoitoare ale scrisului în genere, secondate, în cazul scrierii biografiei romanțate, de responsabilizarea ce ne amintește de vorbele lui Miron Costin din *Predoslovie* la *De neamul moldovenilor*. *Din ce țară au ieșit strămoșii lor*: „Eu voi da samă de ale mele, câte scriu.”.

Pentru a evidenția felul în care a scris o asemenea carte le-a modificat felul de a lucra, le-a determinat să se raporteze și mai conștient la evoluția propriului sine, am elaborat un interviu ce viza pragurile critice ale documentării și scrisului, cu limitele și căile de depășire a acestora. Răspunsurile celor trei scriitoare la interviu sunt anexate lucrării. Primul document este eseu Veronica D. Niculescu, al doilea cuprinde răspunsurile lui Moni Stănilă, iar al treilea aparține Ancăi Vieru. Ele au avut libertatea de a selecta anumite întrebări și de a răspunde în maniera dorită, punctual sau eseuistic. E rândul meu să le mulțumesc acum nu doar pentru scrierea celor trei biografii, ci și pentru bunăvoința și deschiderea prin care, răspunzând solicitării mele, au permis conturarea observațiilor care urmează. Majoritatea întrebărilor făceau referire la subiecte deja atinse în discuții anterioare, dar am avut curiozitatea să văd dacă timpul, în curgerea sa, a permis apariția unor elemente diferite, noi pe respectivele teme. Tocmai memoria selectează frecvent ce este de păstrat și ce nu dintr-o anumită experiență sau iluminează ulterior evenimente inițial nesemnificate. Experiența documentării și scrierii acestor cărți, artist față cu artist, nu avea cum să nu fie semnificativă.

Sub semnul responsabilității, atât de evident în harta vizibilă, voi începe și analiza hărții secrete. Moni Stănilă consideră că factorul de maximă responsabilitate în scrierea unei biografii romanțate este construcția unui personaj credibil. Tot în construirea personajului înregistrează și Anca Vieru responsabilitatea esențială:

„E o responsabilitate să scrii o biografie (chiar romanțată), trebuie păstrat un echilibru, în așa fel încât să nu schimbi omul. [...] Eu am încercat să depășesc clișeele și acele caracterizări superficiale, ca să pot reda și artistul măcinat de dorința de a realiza absolutul prin artă, și omul, uneori arțăgos, alteori de o bunătate pe care se temea s-o afișeze. (interviu AV)

Veronica D. Niculescu mărturisește, la fel ca Anca Vieru, că a scris o asemenea biografie a însemnat „spaimă și îndoile mai mari ca oricând, jonglerii cu libertatea, răspundere copleșitoare, insomnii și muncă mai multă ca la orice carte obișnuită, a ta și numai a ta” (eseu VDN). Momente de îndoială a trăit și Anca Vieru, gândindu-se, la fel ca Moni Stănilă, la discreția personalității despre care scrie, mai ales în raport cu

viața personală. Cu atât mai mult o pune pe gânduri descoperirea în *Scrisorile către Simon* ale lui G.M. Cantacuzino a paragrafului pe care îl va și alege ca motto biografiei sale:

„<Nu mă îndoiesc că va veni ziua în care amatorii de biografii romanțate sau specialiștii ori biografii se vor năpusti asupra corespondenței, de altfel reduse, a lui Pallady, și vor încerca să-l explice printr-o savantă exegeză. Dar nu cunosc o biografie sau o viață romanțată a unui artist care să adauge ceva artei sale și să adâncească ceva din acea artă. Operele unui artist spun tot ce are de spus un artist. Dar omul, vor spune unii, omul! Omul nu ne privește, omul și intimitatea lui. Ceea ce trebuie să cunoaștem din bogățiile secretelor sale ni l-a transpus în operele sale.> Și Pallady gândea la fel și a spus-o de multe ori, la interviuri sau în jurnale și însemnări. Cu toate acestea, am continuat. De multe ori, scrierea unei biografii are ceva ambivalent. Pe de-o parte știi că intri în zona intimă a artistului, pe care poate n-ar fi vrut-o făcută publică, pe de altă parte e gândul că biografia (mai ales una romanțată) îl va apropia, poate, de mai mulți oameni. De aceea mi s-a părut important să creez un echilibru între viața personală și arta lui Pallady, să le așez pe amândouă în contextul epocii și, mai ales, să aleg acele întâmplări care aduceau coerență și substanță personajului.” (interviu AV)

Toate trei au insistat pe dificultatea întreprinderii. Uneori informațiile au fost prea multe, alteori prea puține. Anca Vieru a avut la dispoziție foarte puține date despre copilăria și tinerețea lui Pallady, pe când, pentru Moni Stănilă, selectarea informațiilor adecvate din avalanșa celor existente, uneori contradictorii, a reprezentat o piatră de încercare. A fost necesară chiar o triere între mai multe variante ale aceleiași întâmplări, variante povestite chiar de Brâncuși diferiților ascultători. Descoperirea propriilor limite în a asimila informația, cunoscută și nouă, ca cititori, e subliniată de Veronica D. Niculescu: „cu cât citești mai mult, cu atât pricepi că știi mai puțin” (eseu VDN). „Alegerea întâmplărilor definitorii pentru conturarea unui personaj coerent” (interviu AV) nu a fost simplă, recunoaște Anca Vieru. Pentru a-și construi personajul, scriitoarea a întocmit o listă cu caracteristicile lui Pallady, din perspectiva celor ce l-au cunoscut sau i-au studiat temeinic opera. Raportarea ei diferită la acest material reflectă o fecundă flexibilitate, capacitatea de a vedea partea bună a lucrurilor: „E o listă eterogenă, care la început m-a nemulțumit, dar apoi am simțit-o ca pe un caleidoscop care arăta mereu o altă fațetă a personalității lui Pallady.” (interviu AV). Comparația indică limpede păstrarea esenței în forme felurite, iar observația subliniază complexitatea personalității lui Pallady.

Tot documentându-se, Veronica D. Niculescu, cu grijă pentru exactitate, a identificat erori în afirmațiile prietenilor lui Luchian și a intuit în inexactități omenescul:

„După câteva luni de lucrat la istoria asta, puneam degetul tot mai des pe defectul din țesătură, din aproape toate cărțile, documentele, hărțile folosite în documentare. Iar asta mi s-a părut deodată nu o problemă, de fapt, ci semnul că totul este atât de

uman – e lucru făcut de mână, migălos și alunecos, cu nodul tandru ascuns pe dos – , și nu poate să fie decât așa când vine vorba de viață, de memorie.” (eseu VDN)

Nodul tandru ascuns pe dos din viațile tuturor ca lucru de mână simbolizează și strădania de a pune la vedere ceea ce merită expus – toate trei scriitoarele au selectat informațiile cu grijă pentru adevăr, dar și pentru onestitate, cu înțelegere și cumpătate, evitând edulcorarea, dar temperând malițiozități și indiscreții cu justă măsură. Fiecare în felul său insistă pe ideea că esențialul, nu senzaționalul este substanța acestor biografii.

Limita de semne a cărții a reprezentat o altă mare provocare pentru Moni Stănilă – probabil nu doar pentru ea. Anca Vieru mai mărturisește o dificultate – cea a documentării necesare pentru a recrea verosimil atmosfera locurilor și epocilor diferite parcurse de artist de-a lungul vieții. Tot Anca Vieru semnalează documentarea ca trasor de hartă ascunsă, prin orientarea lecturilor și prin descoperirea unei noi modalități de a lucra pentru conceperea unei cărți, cu bucurii inerente:

„Procesul de documentare a fost un element foarte important, pentru că mi-a schimbat lecturile pe următoarea perioadă, mi-a schimbat modul de a vedea lucrul la o carte. Nu știu dacă a fost ceva care m-a făcut să mă bucur foarte mult în timpul documentării, cel mai mult mi-a plăcut corespondența dintre Pallady și Matisse, o corespondență târzie.” (Vieru 2023c)

Despre plusul adus personalității sale de depășirea acestor dificultăți scrie explicit Anca Vieru. Ea se referă la dimensiunea intelectuală, prin asimilarea și operarea cu o multitudine de idei și informații, la cea morală, prin evitarea prejudecăților, la cea aptitudinală, prin reîntoarcerea la a cunoaște și prin vizual, la cea psihologică, prin lectura de jurnale și memorii, dar și prin mai profunde analize de sine, și la cea volițională, prin configurarea unui sens:

„Documentarea pentru biografia lui Pallady mi-a adus o bogăție de informații și idei, cunoștințe despre epocă și despre artă.

Dar m-a făcut să mă gândesc și la felul în care, uneori, percepem și judecăm oamenii din trecut, la felul acela facil în care îi caracterizăm printr-o trăsătură sau un cuvânt, în lipsa unor cunoștințe aprofundate despre context.

Pe de altă parte, mi-am dat seama cât de mult înseamnă elementul vizual pentru mine și, implicit, pentru scrisul și poveștile mele. M-a făcut să mă reîntorc la artă, un domeniu despre care mi-a plăcut mereu să citesc, dar pe care îl părăsisem, poate pentru că scrisul și cititul de ficțiune îmi acaparau atâta timp.

Mi-am dat seama cât de mult înțelegi natura umană citind jurnale și memorii și, de atunci, continui să mă îndrept către astfel de lecturi.

Scrisul la biografia lui Pallady m-a făcut să analizez ceea ce mă caracterizează ca persoană și ca scriitoare. Și, cumva, mi-a arătat direcția în care să merg mai departe.” (interviu AV)

Lucrând la această biografie, Moni Stănilă nu a simțit că renunță la sine, dimpotrivă a descoperit „lucruri ascunse despre sine” (interviu MS). Nici Anca Vieru nu s-a confruntat cu această barieră. Veronica D. Niculescu a perceput renunțarea la sine ca reducere a amplitudinii ficționale:

„Mi-a fost limpede de la început: trebuie să mă las pe mine deoparte. Aici e viața altuia, nu a mea și nu a personajelor mele – adică inventate de mine. Trebuie ca el, Luchian, să fie pus în lumină. Spectacolul nu e tocmai al meu, de data asta.” (eseu VDN)

Împrietenirea cu artistul a fost pentru Moni Stănilă marele câștig al scrierii biografiei. Nu a simțit nicio clipă că ar fi mai puțin obiectivă dacă-i devine tot mai apropiată. I-a descoperit discreția, profunzimea, sobrietatea, orizontul cultural, componente care și mai mult i-au amplificat admirația pentru artist:

„Pe Brâncuși l-am apreciat întotdeauna, acum îl iubesc. Pentru arta lui, pentru convingerea cu care nu s-a abătut din drumul său, pentru tot ce a reprezentat el. A avut un fel de sobrietate referitor la ceea ce conta cu adevărat. Cum ar spune asiaticii, a avut o inimă ascunsă pe care puțini au bănuț-o (nici vorbă să o fi descoperit cuiu). Mă gândesc inclusiv la nivelul său de pregătire culturală. Până astăzi mulți cred că Brâncuși n-avea cultură, doar un instinct artistic. Fals! Dar, ce e drept, și cei care evaluează cunoștințele lui Brâncuși au nevoie de o mare atenție. Templul planificat pentru India e o lucrare artistică inspirată din *Păsările* lui Aristofan, Platon i-a influențat întreaga artă, legăturile cu avangarda europeană și românească, emoția pe care o simțea în fața lui Apollinaire – sunt doar câteva exemple care vorbesc despre cât de citit era Brâncuși.” (interviu MS)

Acea *inimă ascunsă* a lui Brâncuși bate în toate pasajele lirice ale cărții și face deliciul lecturii, alături de alte elemente semnificative. Tot o profundă apropiere spirituală, care nu o îndepărtează de obiectivitate, înaltă și Veronica D. Niculescu drept temei de creștere al biografiei. Nu e vorba numai despre străbaterea la pas a spațiilor prin care artistul a trecut, ci și de o investigație muzeistică, de o descoperire a lui în pânzele sale:

„În timpul primului șnur al muncii de documentare, m-am plimbat obsesiv nu doar prin cărți și documente, dar și prin acele locuri din București pe unde a locuit el. Prin muzee. M-am îmbibat de atmosfera pânzelor și-a istoriilor despre el. Am căutat să-l simt viu.” (eseu VDN).

Anca Vieru, deși cucerită de Pallady, a evitat *îndrăgostirea*, pentru că simțea că i-ar știrbi din neutralitate:

„Desigur că am empatizat cu Pallady omul și artistul, dar am încercat să păstrez o anumită obiectivitate, să evit acea așa-zisă *îndrăgostire de personaj*, care face ca

scriitorul să nu mai vadă defectele celui despre care scrie și să-l prezinte într-un mod denaturat și fals.

Am zâmbit însă citind unele dintre replicile lui ajunse celebre [...], dar m-am și întristat să citesc despre greutățile din ultima parte a vieții, sub regimul comunist, când, pentru o perioadă, n-a mai avut voie să expună și era denigrat în articole de ziar.

Prin ce m-a cucerit? Prin tablouri și prin dedicarea lui totală pentru artă.

Cum l-am cucerit? Poate am cucerit un personaj, nu pe Pallady cel real, cu replica acidă, care ar fi răspuns cu siguranță: <Prostii! >” (interviu AV)

Ca prag emoțional revelator în scrierea cărții, Anca Vieru aduce în prim plan prietenia dintre Pallady și Matisse, descoperită profund și autentic în scrisorile dintre cei doi artiști: „M-am gândit mult la prietenie și la ceea ce înseamnă ea în perioada în care am scris despre ei.” (interviu AV). Pentru Veronica D. Niculescu, care își manifestă delicatetea în relații într-o manieră atât de complexă, apropierea de Luchian este oarecum similară adorației și devoțiunii, cartea devine și o ofrandă adusă acestuia:

„La capătul scrierii poveștii, obosită și dorindu-mi să fac măcar un om fericit, m-am dus din nou la casa din Strada Mendeleev și mi-am așezat palma pentru două clipe, aproape din mers, pe ancadramentul alb al uneia dintre ferestrele lui. Și i-am spus că de-acum cartea despre el este gata. El e singurul *cititor* pe care mi-l doresc fericit. Dacă vor fi și alții, cu atât mai bine.” (eseu VDN)

Mai mult, ea vede conexiuni ascunse altora în potrivirile numerice ale datelor. Nimic nu este întâmplător în felul în care drumul cărții spre lume se derulează, așa cum notează pe blogul său, *Floribunda*, în 24 august 2020:

„Am primit un semn spre final. M-a tulburat foarte tare și nu am spus nimănui. Cei care ați citit cartea – mulțumesc pentru mesaje – știți cum este sfârșitul. E noaptea plecării, cu tot acel periplu întunecat, spre lumină – 27 spre 28 iunie. Fără voia mea, pur și simplu așa s-a întâmplat, cartea a ajuns în tipografie tocmai atunci: a plecat din redacție pe 26 iunie, iar primele zile petrecute în mâinile tipografilor au fost exact cele când Luchian se stinge, cu o sută patru ani înainte. Iar eu rămâneam, din nou, fără carte.” (Niculescu 2020d)

Fuziunile ideatice între artist și autor readuc în discuție formarea intelectuală și spirituală a autoarelor. Moni Stănilă, absolventă de Teologie, profund religioasă, se simte solidară cu Brâncuși în ideea „Că există o veșnicie. Că există un Nevăzut care ne dă peste mâini.” (interviu MS). Anca Vieru, care a urmat inițial Politehnica, la fel ca Veronica D. Niculescu, consideră:

„Pallady a început cu studii de inginerie și asta a avut o influență certă asupra artei sale. Chiar dacă nu se regăsea în studiile acestea, a rămas cu rigoarea dată de desenul tehnic, cu aprecierea unei ordini și a unei structuri a tablourilor. Mereu a

apreciat linia și forma mai mult decât culoarea. Pictura lui era una de idei mai mult decât o pictură emoțională.

Trăsăturile acestea au fost poate, la nivel inconștient, cele care m-au apropiat de pictura lui Pallady. Eu am urmat, la fel ca el, Politehnica, și la fel, chiar dacă mai târziu, m-am îndepărtat de ea. Sunt o fire mai apropiată de Pallady decât, de exemplu, de Luchian, și mă gândesc că asta m-a ajutat.” (interviu AV)

Pe parcursul și după scrierea biografiei, autoarele resimt tot mai intens comunicarea cu opera artistului despre care au scris. Subliniind dimensiunea emoțională, Moni Stănilă afirmă:

„Am o bucurie aparte, ca și cum ceva îmi aparține. Ca atunci când spun: această casă a construit-o bunicul meu. Simt, că într-un anumit fel, Brâncuși e și al meu. Iar această bucurie e dublată de istoriile diferite ale lucrărilor. Cum, când, ce le-a inspirat.” (interviu MS).

Anca Vieru analizează chiar exemple în sensul aprofundării înțelegerii operei prin apropiere, insistând pe stimularea elaborării imaginative a contextelor adecvate:

„Receptarea unui tablou este subiectivă și poate fi ușor influențată de ceva ce ai aflat despre pictor. Acum înțelegeam altfel anumite lucruri, vedeam (sau mai degrabă îmi imaginam) un *înainte* și un *după* pentru colțurile de Paris, pentru oamenii pictați, chiar și pentru naturile statice.

O să dau un exemplu, nu neapărat cel mai concludent, dar e ceva care mi-a atras atenția într-una din vizitele mele la Galeria de artă românească de la MNAR. Am văzut un tablou mic, o natură statică cu leaia roz și portocale, apoi notița care menționa că e din colecția Apostol Apostolide. Și mi-am amintit că Apostol era un colecționar atipic, care lucra pe post de chelner la restaurantul Continental, unde obișnuia Pallady să ia prânzul în timpul războiului. Apostol nu avea mulți bani și aștepta până când Pallady era strâmtorat financiar ca să poată cumpăra mai ieftin. Așa se explică și dimensiunea redusă a tabloului, cel mai mic dintre cele expuse la MNAR. Acolo, în fața tabloului, am simțit nu numai frumusețea picturii, ci și aceea a relației dintre cei doi, pictor și colecționar. Mi l-am imaginat pe Apostol venind în camera lui Pallady de la Hotelul Paris, din apropierea restaurantului, după ce aflase că Pallady a pierdut la cărți, mi l-am imaginat uitându-se la tablourile pictate recent, tânjind să le poată cumpăra și alegându-l pe cel mai mic.” (interviu AV)

Cât despre surprize legate de felul în care biografia este receptată, Anca Vieru a trăit bucurii nesperate la întâlnirile cu cititorii. Moni Stănilă se raportează la locul fruntaș al cărții în topurile de vânzare ale editurii, afirmând cu modestie „Brâncuși vinde, nu eu.” (interviu MS), iar Veronica D. Niculescu, cu toată aprecierea pentru toți cititorii, consideră, metaforic, că cel mai important *cititor* rămâne Luchian.

La ultima întrebare a interviului, cea referitoare la dorința de mai scrie o biografie, atât Moni Stănilă, cât și Anca Vieru, consecvente, s-au referit la cele două personalități culturale pe care le-au numit și în alte împrejurări. Moni Stănilă ar scrie

despre Antim Ivireanul, impresionată de contribuția acestuia la evoluția limbii române, în ciuda faptului că era georgian. Ar scrie cu drag despre Antim Ivireanul, dacă ar avea „timp, mult timp” (interviu MS). Anca Vieru nu ar scrie neapărat, dar s-ar bucura să citească biografia Cellei Delavrancea:

„Când am citit jurnalul Cellei Delavrancea în perioada de documentare, am fost impresionată de viața ei tumultuoasă, de talentul și sensibilitatea artistică dublate de o precizie în a pune în scris idei și sentimente. M-am gândit că o astfel de viață merită să fie așezată într-o poveste.” (interviu AV)

Subtitluri și concluzii

Cum a învățat țestoasa să zboare? Amintindu-ne că cerul e foarte aproape de pământ, ultima lucrare a lui Constantin Brâncuși este o țestoasă cu piciorușele în aer. Până și făptura greoaie, aparent, simte atracția înălțării și o săvârșește după cât o țin puterile. Cât cer s-ar cuveni să simtă omul în sine pare a ne întreba biografia scrisă de Moni Stănilă. Cât cer poate el coborî pe pământ?

Triada ochi – suflet – mână, atât de grăitoare în autoportretul lui Ștefan Luchian, ne aduce aminte de nevoia de a da, de a crea, în pofida durerii. Lucrările sale, suflet expus prin priceperea mâinii și agerimea ochiului interior, capabil să vadă culori inexistente în natură, desfășoară privirii și înțelegerii noastre o lume nouă.

Ulise legat de catarg pentru a se salva de ispita cântecului sirenelor este Theodor Pallady, ancorat de catargul artei pentru a se salva de nimicnicia vieții. În scrisoarea trimisă în 18 iunie 1941 din Parisul ocupat de armata germană, îi mărturisește prietenului său Matisse, aflat la Nice:

„Ai dreptate să mă trezești la viață... dar tu nu te-ai gândit că ea nu mai are sens când încrederea și speranța nu mai există. Trebuie să crezi în ceva pentru a merge înainte. Dar când tot din ce a fost viața noastră s-a prăbușit și când am ajuns la certitudinea că Nimic nu servește la Nimic, că ai ajuns poate la limita... extremă, poate, îți zici: <Mori, bătrâne laș, e prea târziu...> (*Orologiul* lui Baudelaire). Și totuși continui să pictez din voință..., mai cu seamă să desenez; căci forma m-a interesat întotdeauna, m-a preocupat mai mult decât culoarea care face parte din aceasta. Da, <să încarcerezi forma>...” (Matisse, Pallady 2019, 88)

A scrie o biografie romanțată nu înseamnă ca scriitorul să se dea cu totul la o parte pentru a face loc, în scrisul său, vieții acelei personalități. El nu are cum să se dea complet la o parte, pentru că el este cel care, stilistic, construiește totul, e drept, pe liniile vieții celuilalt. Dar autorul – prin felul său de a fi, de a simți, de a scrie – rămâne acolo: se modelează conform situațiilor, iar prin el glăsuiesc narator și personaje. El se apropie major de personalitatea despre care scrie. Încearcă să îl înțeleagă pe artist, îl reînvie, merge cu el umăr la umăr prin toate etapele, provocările și bucuriile vieții. Felul în care artistul despre care este biografia își descoperă vocația artistică îl face pe scriitor să se gândească și la sine. Aripa ocrotitoare/ constrângătoare a mentorilor

artistului îi aduce în memoria scriitorului pe ai săi. Neliniștile și întrebările artistului conturat, frământările, căutările-i profesionale au ecou într-ale autorului. Raportarea artistului la propria creație îl determină și pe scriitor să fie mai conștient de sensul său. Calea celui despre care se scrie, în anume măsură, răspunde căi celui care scrie, fie prin similitudini, fie prin opoziții. Lucrul la biografia romanțată a unui alt creator naște un spațiu ideatic și emoțional comun lui și autorului. Prin efortul de a-l descoperi pe celălalt, autorul se descoperă și pe sine. Și din acest motiv, scrierea unei biografii este cu totul altceva, altfel grea decât a construi ficțional, cu o dublă greutate: omul biografizat pune pe gânduri omul care biografizează, viața artistului biografizat luminează viața celui care scrie biografia.

Volume-sursă

- Niculescu, Veronica D. 2020a. *Luchian. Ochii, sufletul, mâna*. Iași: Editura Polirom.
 Stănilă, Moni. 2019. *Brâncuși sau cum a învățat țestoasa să zboare*. Iași: Editura Polirom.
 Vieru, Anca. 2023a. *Pallady. Ulise legat de catarg*. Iași: Editura Polirom.

Interviuri-sursă

- Niculescu, Veronica D. 2020b. Dialog cu Dana Pârvan la lansarea live la Librăria Humanitas Cișmigiu, 28 septembrie – <https://www.facebook.com/LibrariaHumanitasDeLaCismigiu/videos/640061066878696>, ultima accesare: 15.10.2024.
 Niculescu, Veronica D. 2020c. Blogul *Floribunda* – <https://veronica-niculescu.blogspot.com/2020/08/luchian-ochii-sufletul-mana-povestea.html>, ultima accesare: 15.10.2024.
 Niculescu, Veronica D. 2020d. Blogul *Floribunda* – <https://veronica-niculescu.blogspot.com/2020/08/despre-vieti-si-memorie-cu-nodul-pe-dos.html>, ultima accesare: 15.10.2024.
 Stănilă, Moni. 2020. Dialogurile *bibliotecii#stam acasa* – dialog cu Alexandru Vakulovski, 23 martie – https://www.youtube.com/watch?v=_voFJRM8pwU, ultima accesare: 15.10.2024.
 Stănilă, Moni. 2022. Emisiunea „Printre cuvinte”, cu Anișoara Crețu, la TVR Moldova, din 24 octombrie – <https://www.youtube.com/watch?v=XmVS9uCp63M>, ultima accesare: 15.10.2024.
 Stănilă, Moni. 2023. *O biografie romanțată: Brâncuși sau cum a învățat țestoasa să zboare*, invitată a Emei Stere în emisiunea *Vorba de cultură*, la Radio România Cultural, 28 septembrie: <https://www.radoromaniacultural.ro/podcast/brancusi-infinitul-europei/o-biografie-romantata-brancusi-sau-cum-a-invatat-testoasa-sa-zboare-i-podcast-id40022.html>, ultima accesare: 15.10.2024.
 Vieru, Anca. 2023b. Dialog cu Ramona Boldizsar, în podcastul „Perfect Contemporan”, ep. 25, 9 februarie – <https://ramona.boldizsar.ro/anca-vierunu-stiu-sa-spun-ce-inseamna-talent/>, ultima accesare: 15.10.2024.
 Vieru, Anca. 2023c. Dialog cu Diana Joicaliuc, în podcastul *Munca la o biografie este cu totul altceva decât scrisul unei cărți pe care ți-o imaginezi în totalitate*, 16 octombrie – <https://www.radoromaniacultural.ro/sectiuni-articole/literatura/scriitoarea-anca-vieru-munca-la-o-biografie-este-cu-totul-altceva-decat-scrisul-unei-carti-pe-care-ti-o-imaginezi-in-totalitate-id40368.html>, ultima accesare: 15.10.2024.

Mărturisiri-sursă solicitate autoarelor pentru realizarea acestui studiu – anexate:

Eseu VDN – răspunsurile Veronicăi D. Niculescu, 18 august 2024.

Interviu MS – interviul cu Moni Stănilă, 14 august 2024.

Interviu AV – interviul cu Anca Vieru, 15 iulie 2024.

Referințe bibliografice

Cyrulnik, Boris, Morin, Edgar. 2021. *Dialog despre natura umană*. Traducere din limba franceză de Alina-Daniela Marinescu. București: Editura Spandugino.

Matisse, Henri, Pallady, Theodore. 2019. *Matisse – Pallady et La blouse roumaine. Deux artistes sous la censure*. Correspondance présentée et réunie par Doïna Lemny. Traduction du français au roumain par Doïna Lemny. Lyon: Fage edition.

Stoichiță, Victor Ieronim. 2024. *Vezi? Despre privire în pictura impresionistă*. Ediția a II-a. În românește de Mona Antohi, Ruxandra Demetrescu, Gina Vieru. Introducerea și nota bibliografică traduse de Florentina Hojbotă. București: Editura Humanitas.

Anexe

Eseu VDN – răspunsul Veronicăi D. Niculescu, 18 august 2024

„Luchian. Ochii, sufletul, mâna” – povestea cărții

Fiecare poveste își cere felul în care să fie scrisă

Există întotdeauna un evantai de posibilități atunci când vrei să te așezi și să scrii o poveste. O carte. După ce știi ce vrei să scrii, mult mai important este cum vei spune povestea. Însă, deloc paradoxal, deși lucrurile se complică odată ce înțelegi explicit că există o infinitate de posibilități, ele se și simplifică: fiindcă, de fapt, fiecare poveste își cere, ea singură, stilul în care să fie spusă.

Dacă la primele două volume de povestiri pe care le-am scris nu mi-am pus atât de mult problema lui „cum” – mă așezam pur și simplu și scriam –, de la *Roșu, roșu, catifea* încoace am simțit foarte limpede că opțiunea se alege cumva de la sine, dintr-o multitudine, odată ce știi exact ce poveste vei spune. Povestirile acelea, din perioada roșie, erau spuse în funcție de anul în care se petreceau și, mai ales, de personajele lor. Cele cu copii în centrul lor aveau o anumită simplitate a limbajului și a frazei. Pe măsură ce personajele erau mai în vârstă, încărcate fie de amintiri, fie de probleme sau obiceiuri bizare, și stilul se complica. La *Simfonia animalieră* și *Hibernalia*, legătura dintre ce poveste spun și felul în care aleg să o spun e și mai limpede. Ce bucurie să mă joc în felul acela! Apoi, în *Spre văi de jad și sălbăție*, m-am putut delecta în arabescuri de basm tot datorită subiectului și personajului principal – ah, sălbăție, nebunariță, nebulie... Mai aproape de noi, romanul *Toți copiii librăresei* e și exemplul meu cel mai clar – am adoptat o simplificare, pentru a obține acel ton, acea atmosferă vintage, de anii '80, pe care am vrut să le aibă întreaga poveste – ea, în sine, complexă.

Dar ce faci când scrii o biografie romanțată?

Mi-a fost limpede de la început: trebuie să mă las pe mine deoparte. Aici e viața altuia, nu a mea și nu a personajelor mele – adică inventate de mine. Trebuie ca el, Luchian, să fie pus în lumină. Spectacolul nu e tocmai al meu, de data asta. Nu e locul să fac salturi mortale de dragul strălucirii de-o clipă prin aer. Scriind povestea vieții lui Luchian, un lucru m-a preocupat de la bun început foarte tare: să scriu chiar povestea vieții lui. Să-mi păstrez giumbușlucurile literare pentru alte cărți, de-ale mele. Dar totodată, scriind cu încredere viața, să caut să fac și literatură – și să primească cititorul poveste.

M-am ținut foarte aproape de firul vieții pictorului, în *Luchian. Ochii, sufletul, mâna*. În timpul primului șnur al muncii de documentare, m-am plimbat obsesiv nu doar prin cărți și documente, dar și prin acele locuri din București pe unde a locuit el. Prin muzee. M-am îmbibat de atmosfera pânzelor și-a istoriilor despre el. Am căutat să-l simt viu. Și apoi m-am pus pe scris. Cartea asta, cred, este foarte apropiată de o biografie pur și simplu. Cititorul va poposi, desigur, și-n scene detaliate, cu iz specific romanului, dar va parcurge, pas cu pas, chiar viața pictorului. Am zăbovit, ca-n niște pajști luminoase, în acele locuri care mi s-au părut importante și ofertante; uneori, în locuri unde biografii dinainte, demult, n-au schițat foarte bine detaliul, ba au rămas chiar semne de întrebare. Am insistat acolo unde am văzut că mi se permitea și unde curiozitatea mea a săpat ceva mai departe decât mă dusesse documentarea. Am reconstruit ficțional cărămida tocită din zid. Povestea fraților care au murit foarte micuți. Povestea de dragoste cu Cecilia, la Alexandria. Internarea. Limpezirea privirii, după primul episod greu de boală. Pictarea „Lăutului” sau a unei ulcele cu garoafe. Călătoria spre moarte. Dar peste tot am strecurat bucăți vii, de realitate: scrisori veritabile, scene consemnate în mărturiile celor care l-au cunoscut, vocea lui reală, în diferite dialoguri.

Voi mărturisi: nicicând n-am scris o carte cu atâta grijă pentru realitate și cu atâta consum emoțional – e multă răspundere când scrii viața altuia și-am fost mereu conștientă de asta. La capătul scrierii poveștii, obosită și dorindu-mi să fac măcar un om fericit, m-am dus din nou la casa din Strada Mendeleev și mi-am așezat palma pentru două clipe, aproape din mers, pe ancadramentul alb al uneia dintre ferestrele lui. Și i-am spus că de-acum cartea despre el este gata. El e singurul „cititor” pe care mi-l doresc fericit. Dacă vor fi și alții, cu atât mai bine.

Despre vieți și memorie – cu nodul pe dos

Câteva lucruri pe care nu le-am spus despre *Luchian. Ochii, sufletul, mâna*. Că au fost spaime și îndoieli mai mari ca oricând, jonglerii cu libertatea, răspundere coplesitoare, insomnii și muncă mai multă ca la orice carte obișnuită, a ta și numai a ta.

Te cufunzi în munca de documentare și, cu cât citești mai mult, cu atât pricepi că știi mai puțin. În articole care mi se păreau extraordinar de complexe la început, găseam erori și expedieri superficiale, către final. Puneam degetul pe locuri unde memoria unui prieten de-al pictorului se înșela: o casă nu era pe strada X, cum zice Tonitza, ci pe Y. Asta nu s-a întâmplat atunci, cum își amintește Cioflec, ci atunci.

Relatarea asta a lui Arghezi era într-un fel când era proaspătă, imediat după moartea lui Luchian, și a alunecat în direcția asta după ce-a mai trecut timp. După câteva luni de lucrat la istoria asta, puneam degetul tot mai des pe defectul din țesătură, din aproape toate cărțile, documentele, hărțile folosite în documentare. Iar asta mi s-a părut deodată nu o problemă, de fapt, ci semnul că totul este atât de uman – e lucru făcut de mână, migălos și alunecos, cu nodul tandru ascuns pe dos –, și nu poate să fie decât așa când vine vorba de vieți, de memorie.

E greu să știi când să te oprești și ce să folosești. Să legi tot ce s-a desfăcut în bucăți și să scrii o poveste, pur și simplu o poveste, nu doar cu un sâmbure de adevăr, ci cu toată carnea de adevăr.

Altfel, despre cum am scris această biografie romanțată, și în nota de la finalul cărții, „Copacii mei și florile mele”.

(acest text se bazează pe prezentarea pregătită pentru lansarea cărții la Librăria Humanitas Cișmigiu, septembrie 2020)

Interviu MS – interviul cu Moni Stănilă, 14 august 2024 „Scriind această carte, am câștigat un prieten: Brâncuși.”

1. Ce dificultăți ați întâmpinat în construirea acestei biografii romanțate? Ce plus, ca om și/sau ca scriitor, ați dobândit prin depășirea lor?

Selectarea informațiilor m-a pus în dificultate. Sunt mii de informații de la oameni care l-au întâlnit pe Brâncuși, nu toate reale, nu toate reprezentative pentru omul și artistul Brâncuși. Tot de selectarea informațiilor a ținut și limita de semne a cărții. A trebuit să construiesc povestea lui Brâncuși fără să depășesc un anumit număr de semne. Asta a fost dificil. Scriind această carte, am câștigat un prieten: Brâncuși.

2. Ați simțit, pe măsură ce ați lucrat la carte, procesul unei îmbâlnziri/împrieteniri/ empatizări cu artistul, dincolo de bariere temporale. Prin ce/cum v-a cucerit? Prin ce/cum l-ați cucerit?

Cred că aici am răspuns deja mai sus. Pe Brâncuși l-am apreciat întotdeauna, acum îl iubesc. Pentru arta lui, pentru convingerea cu care nu s-a abătut din drumul său, pentru tot ce a reprezentat el. A avut un fel de sobrietate referitor la ceea ce conta cu adevărat. Cum ar spune asiaticii, a avut o *inimă ascunsă* pe care puțini au bănuțit-o (nici vorbă să o fi descoperit cuiva). Mă gândesc inclusiv la nivelul său de pregătire culturală. Până astăzi mulți cred că Brâncuși n-avea cultură, doar un instinct artistic. Fals! Dar, ce e drept, și cei care evaluează cunoștințele lui Brâncuși au nevoie de o mare atenție. Templul planificat pentru India e o lucrare artistică inspirată din *Păsările* lui Aristofan, Platon i-a influențat întreaga artă, legăturile cu avangarda europeană și românească, emoția pe care o simțea în fața lui Apollinaire – sunt doar câteva exemple care vorbesc despre cât de citit era Brâncuși.

3. Ați avut uneori impresia că renunțați la sine scriind această biografie? Dacă da, cum ați resimțit această renunțare – ca o frână/ca o limită/ca o detașare binevenită/ca factor stimulator/ altfel?

Nu, nu am simțit. Din contra, am redescoperit lucruri uitate despre mine.

4. Au existat în concepere, în scriere, praguri emoționale revelatoare? Descrieți, vă rog, unul dintre acestea.

Nu îmi amintesc, cred că nu.

5. Ce fuziuni ideatice și/sau consonanțe emoționale ați resimțit între dumneavoastră și artistul despre care ați scris? Cum le explicați? În ce măsură acestea v-au fost de folos în scriere?

Că există o veșnicie. Că există un Nevăzut care ne dă peste mâini. În rest, admirația mută – dintotdeauna – în fața artei lui.

6. Ce anume v-a determinat să alegeți tăcerea despre/ să voalați anumite aspecte ale vieții artistului?

Vă referiți la viața sentimentală/amoroasă a lui Brâncuși. Nu a fost decizia mea, a fost a lui. În primul rând el a fost extrem de discret, mi se pare o necesitate respectarea unor astfel de atitudini. Cine ar fi fericit ca posteritatea să disece aspecte pe care persoana în cauză le-a vrut private? Eu sigur nu. Apoi, n-am înțeles cui i-ar folosi astfel de povești, cărui cititor i-ar ajuta. Viața lui Brâncuși e destul de savuroasă și fără speculații.

7. Ce căi ați descoperit, dincolo de documentele scrise de artist (jurnal, memorii, scrisori) și dincolo de lucrările sale, pentru a da coerență unei conștiințe creatoare?

Oh, aici e dificil. Ar trebui să umplu câteva pagini. Sunt multe biografii ale lui Brâncuși. Există multe referințe despre el și la artiștii străini care l-au cunoscut. Sunt atât de multe informații, încât mi-am permis să evit câteva cărți care mi s-au părut malițioase.

8. Ce elemente considerați a fi factori de maximă responsabilitate în scrierea unei biografii – selectarea evenimentelor/ construirea atmosferei/ conturarea personalității artistului/ găsirea unui limbaj artistic ce să permită întregirea autenticului cu verosimilul/ alt element?

Credibilitatea. Trebuie să dai viață personajului și să îl faci credibil, fără asta rămâi la o biografie de manual, ori Polirom și-a propus o colecție literară.

9. Ce anume v-a făcut să vă simțiți la locul dumneavoastră, în largul dumneavoastră, lucrând la această biografie? În ce fel?

L-am admirat din tinerețe pe Brâncuși, mi s-a potrivit. Când scrii despre cineva drag, nu ai cum să nu te simți în largul tău. Faptul că în copilărie îmi doream să fiu artist plastic a contat. Am avut o anumită inițiere în domeniul artelor plastice.

10. Acum, după publicare, cum comunicați diferit cu opera artistului despre care ați scris? În ce alt fel vă apropiați de ea? Ce vă spune în plus?

Cred că e mai important să spun cum mă raportez din punct de vedere emoțional. Am o bucurie aparte, ca și cum ceva îmi aparține. Ca atunci când spun: această casă a construit-o bunicul meu. Simt că, într-un anumit fel, Brâncuși e și al meu. Iar această bucurie e dublată de istoriile diferite ale lucrărilor. Cum, când, ce le-a inspirat.

11. Prin ce vă surprinde felul în care este receptată cartea pe care ați scris-o?

M-a făcut un autor popular, cred. Mă amuză acest aspect. Și, desigur, cu aceeași emoție ca a lui Brâncuși în fața lui Apollinaire, știu că Brâncuși a cucerit cititorul, nu eu.

12. Ați mai scrie sau nu o altă biografie romanțată? De ce? Dacă da, despre cine și în ce condiții?

Antim Ivireanul. Pentru că e un minunat care a contat enorm pentru limba română, deși era un georgian. Condițiile ar fi simple: timp, mult timp.

Interviu AV – interviul cu Anca Vieru, 15 iulie 2024

„Scrișul la biografia lui Pallady m-a făcut să analizez ceea ce mă caracterizează ca persoană și ca scriitoare. Și, cumva, mi-a arătat direcția în care să merg mai departe.”

1. Ce dificultăți ați întâmpinat în construirea acestei biografii romanțate?

Dificultățile au fost de mai multe feluri: începând cu documentarea, apoi alegerea unei abordări, crearea atmosferei epocilor și a contextelor artistice, alegerea întâmplărilor definitorii pentru conturarea unui personaj coerent.

Pallady s-a născut într-o familie boierească veche, înrudită cu Cantacuzinii, și-a petrecut copilăria la Iași și pe moșiile familiei de la Perieni și Hoisești, s-a mutat apoi la București, unde a făcut liceul, au urmat studiile neterminate de inginerie la Politehnica din București și la cea din Dresda, convingerea că arta este menirea lui, stabilirea la Paris, unde a studiat și a locuit aproape cincizeci de ani, întoarcerea în București în timpul războiului, perioada comunistă. O viață petrecută în epoci și locuri diferite a însemnat și o documentare a epocilor și locurilor, a curentelor artistice caracteristice acelor timpuri.

Am citit corespondența lui Pallady de după 1919, jurnalul ținut după întoarcerea lui de la Paris în 1940, albume și articole despre expoziții și tablouri, monografiile alcătuite de Ionel Jianu în 1944 și de Krikor Zambaccian în 1945, fragmente de jurnale și mărturii ale celor care l-au cunoscut.

A durat câteva luni până am reușit să adun destul material ca să pot începe. Însă informațiile despre viața personală, mai ales despre copilărie și tinerețe, erau puține. Câteva date biografice, repetate cam la fel în toate cărțile, despre naștere, studii și începutul picturii. Apoi câteva elemente anecdotice despre firea și obiceiurile lui, care mai mult îl caricaturizau. Câteva mențiuni despre viața lui amoroasă, câteva replici care-l arătau ca pe un interlocutor dificil. Mi s-a părut interesant, când eram la începutul documentării, să pun pe o listă caracterizările succinte făcute de oameni care l-au cunoscut sau care i-au studiat îndeaproape opera. O să dau câteva exemple: *rigid, nobil, disprețuitor, judecător feroce* (Raoul Șorban), *un ghepard* (Cornel Radu Constantinescu), *un Crai de Curtea Veche* (Mihai Sorin Rădulescu), *un mușchetar întârziat* (Al. Rosetti), *morbide rafinat* (Arghezi), *un crepuscular luminos* (Anatol Mândrescu), *boemul aristocrat* (impresie generală), *un artist-filosof* (Ion Luca Georgescu). E o listă eterogenă, care la început m-a nemulțumit, dar apoi am simțit-o ca pe un caleidoscop care arăta mereu o altă fațetă a personalității lui Pallady.

Aveam multe întâmplări din viața lui, dar și perioade goale, pe care le-am umplut încercând să dau coerență personajului. E o responsabilitate să scrii o biografie (chiar romanțată), trebuie păstrat un echilibru, în așa fel încât să nu schimbi omul, să nu-l edulcorezi, dar nici să nu cazi în extrema cealaltă și să înșiri toate anecdotele care circulă pe seama lui. Pallady, prin felul lui de a fi, atrăgea de multe ori antipatia, așa că destule mărturii despre el constau într-o înșiruire de bârfe și replici suculente. Eu am încercat să depășesc clișeele și acele caracterizări superficiale, ca să pot reda și artistul măcinat de dorința de a realiza absolutul prin artă, și omul, uneori arțăgos, alteori de o bunătate pe care se temea s-o afișeze.

2. Ce plus, ca om și/sau ca scriitor, ați dobândit prin depășirea acestor dificultăți? Ce ați descoperit despre dumneavoastră/ ce v-a pus pe gânduri lucrând la această biografie?

Documentarea pentru biografia lui Pallady mi-a adus o bogăție de informații și idei, cunoștințe despre epocă și despre artă.

Dar m-a făcut să mă gândesc și la felul în care, uneori, percepem și judecăm oamenii din trecut, la felul acela facil în care îi caracterizăm printr-o trăsătură sau un cuvânt, în lipsa unor cunoștințe aprofundate despre context.

Pe de altă parte, mi-am dat seama cât de mult înseamnă elementul vizual pentru mine și, implicit, pentru scrisul și poveștile mele. M-a făcut să mă reîntorc la artă, un domeniu despre care mi-a plăcut mereu să citesc, dar pe care îl părăsisem, poate pentru că scrisul și cititul de ficțiune îmi acaparau atâta timp.

Mi-am dat seama cât de mult înțelegi natura umană citind jurnale și memorii și, de atunci, continui să mă îndrept către astfel de lecturi.

Scrisul la biografia lui Pallady m-a făcut să analizez ceea ce mă caracterizează ca persoană și ca scriitoare. Și, cumva, mi-a arătat direcția în care să merg mai departe.

3. Ați simțit, pe măsură ce ați lucrat la carte, procesul unei împlânziri/împrieteniri/ empatizări cu artistul, dincolo de bariere temporale. Prin ce/cum v-a cucerit? Prin ce/cum l-ați cucerit?

Desigur că am empatizat cu Pallady omul și artistul, dar am încercat să păstrez o anumită obiectivitate, să evit acea așa-zisă „îndrăgostire de personaj”, care face ca scriitorul să nu mai vadă defectele celui despre care scrie și să-l prezinte într-un mod denaturat și fals.

Am zâmbit însă citind unele dintre replicile lui ajunse celebre (ca, de exemplu, răspunsul lui la întrebarea pusă într-o expoziție: „Ăsta e nud?” „Ăsta nu e nud, ăsta este un tablou.”), dar m-am și întristat să citesc despre greutățile din ultima parte a vieții, sub regimul comunist, când, pentru o perioadă, n-a mai avut voie să expună și era denigrat în articole de ziar.

Prin ce m-a cucerit? Prin tablouri și prin dedicarea lui totală pentru artă.

Cum l-am cucerit? Poate am cucerit un personaj, nu pe Pallady cel real, cu replica acidă, care ar fi răspuns cu siguranță: „Prostii!”

4. *Ați avut uneori impresia că renunțați la sine scriind această biografie? Dacă da, cum ați resimțit această renunțare – ca o frână/ca o limită/ca o detașare binevenită/ca factor stimulatîv/ altfel?*

Nu, deloc.

Eu nu scriu autoficțiune, personajele mele sunt diverse și, chiar dacă uneori regăsesc o trăsătură de-a mea în ele, nu simt o identificare cu personajul. Biografia lui Pallady a mers pe aceeași linie, de aceea poate nici nu m-am gândit să o scriu la persoana întâi (cum sunt câteva în seria de biografii romanțate de la Editura Polirom).

5. *Au existat în concepere, în scriere, praguri emoționale revelatoare? Descrieți, vă rog, unul dintre acestea.*

M-a emoționat prietenia dintre Pallady și Matisse. O prietenie cu sușuri și coborâșuri, pornită în timpul studiilor de artă, pusă o perioadă în umbră de drumurile și concepțiile lor diferite, reluată iar și continuată, prin corespondență, după întoarcerea lui Pallady la București. M-au emoționat scrisorile prin care ei, în epoca în care fotografia color nu era încă la îndemână, își trimiteau schițe ale tablourilor pe care numerotau zonele ca în desenele pentru copii. M-am gândit mult la prietenie și la ceea ce înseamnă ea în perioada în care am scris despre ei.

6. *Ce fuziuni ideatice și/sau consonanțe emoționale ați resimțit între dumneavoastră și artistul despre care ați scris? Cum le explicați? În ce măsură acestea v-au fost de folos în scriere?*

Pallady a început cu studii de inginerie și asta a avut o influență certă asupra artei sale. Chiar dacă nu se regăsea în studiile acestea, a rămas cu rigoarea dată de desenul tehnic, cu aprecierea unei ordini și a unei structuri a tablourilor. Mereu a apreciat linia și forma mai mult decât culoarea. Pictura lui era una de idei mai mult decât o pictură emoțională.

Trăsăturile acestea au fost poate, la nivel inconștient, cele care m-au apropiat de pictura lui Pallady. Eu am urmat, la fel ca el, Politehnica, și la fel, chiar dacă mai târziu, m-am îndepărtat de ea. Sunt o fire mai apropiată de Pallady decât, de exemplu, de Luchian, și mă gândesc că asta m-a ajutat.

7. *Ce căi ați descoperit, dincolo de documentele scrise de artist (jurnal, memorii, scrisori) și dincolo de lucrările sale, pentru a da coerență unei conștiințe creatoare?*

Mi-a fost mult de folos documentarea despre contextul general al epocilor și, mai ales, despre contextul artistic.

Asta m-a făcut să-i înțeleg parcursul de artist, refuzul lui încă din tinerețe de a se afilia unui curent anume, refuz care de altfel l-a costat. Fiindcă, în acel început de secol XX caracterizat de neastâmpăr artistic și schimbări continue, pictura lui „în culoare oftată și suspin perceptibil cu ochii”, după cum spusese Arghezi, atrăgea prea puțin atenția în comparație cu exuberanța și culorile tari ale foviștilor sau cu dramatismul expresioniștilor.

Dar și evoluția din perioada comunistă, când pictura lui Pallady era considerată retrogradă și de un decadentism burghez, refuzul lui de a-și plia arta după cerințele epocii.

8. *Ce anume v-a făcut să vă simțiți la locul dumneavoastră, în largul dumneavoastră, lucrând la această biografie? În ce fel?*

M-am hotărât să scriu biografia romanțată a lui Pallady dintr-un impuls, după ce văzusem una dintre cele patru expoziții organizate cu ocazia a 150 de ani de la nașterea lui. Dacă aș fi stat mai mult să mă gândesc, să analizez toate greutățile și responsabilitatea care-mi stăteau în față, poate aș fi dat înapoi. Apoi, odată hotărâtă, am fost prea prinsă în documentare, în acea activitate oarecum detectivistică de a scurma în viața lui și în epocile în care a trăit.

Am avut, bineînțeles, momente de îndoială, când mă gândeam la felul în care și-a ferit Pallady viața de ochii curioși. În timp ce mă documentam, m-a marcat un fragment din cartea *Scrisorile către Simon*, de G.M. Cantacuzino, fragment pe care l-am și pus drept motto: „Nu mă îndoiesc că va veni ziua în care amatorii de biografii romanțate sau specialiștii ori biografii se vor năpusti asupra corespondenței, de altfel reduse, a lui Pallady și vor încerca să-l explice printr-o savantă exegeză. Dar nu cunosc o biografie sau o viață romanțată a unui artist care să adauge ceva artei sale și să adâncească ceva din acea artă. Operele unui artist spun tot ce are de spus un artist. Dar omul, vor spune unii, omul! Omul nu ne privește, omul și intimitatea lui. Ceea ce trebuie să cunoaștem din bogățiile secretelor sale ni l-a transpus în operele sale.” Și Pallady gândea la fel și a spus-o de multe ori, la interviuri sau în jurnale și însemnări.

Cu toate acestea, am continuat. De multe ori, scrierea unei biografii are ceva ambivalent. Pe de-o parte știi că intri în zona intimă a artistului, pe care poate n-ar fi vrut-o făcută publică, pe de altă parte e gândul că biografia (mai ales una romanțată) îl va apropia, poate, de mai mulți oameni.

De aceea mi s-a părut important să creez un echilibru între viața personală și arta lui Pallady, să le așez pe amândouă în contextul epocii și, mai ales, să aleg acele întâmplări care aduceau coerență și substanță personajului.

9. *Acum, după publicare, cum comunicați diferit cu opera artistului despre care ați scris? În ce alt fel vă apropiați de ea? Ce vă spune în plus?*

Nu s-a întâmplat neapărat după publicare, ci și în timpul scrisului sau după fiecare lucru pe care-l aflam despre el. Receptarea unui tablou este subiectivă și poate fi ușor influențată de ceva ce ai aflat despre pictor. Acum înțelegeam altfel anumite lucruri, vedeam (sau mai degrabă îmi imaginam) un „înainte” și un „după” pentru colțurile de Paris, pentru oamenii pictați, chiar și pentru naturile statice.

O să dau un exemplu, nu neapărat cel mai concludent, dar e ceva care mi-a atras atenția într-una din vizitele mele la Galeria de artă românească de la MNAR. Am văzut un tablou mic, o natură statică cu lalea roz și portocale, apoi notița care menționa că e din colecția Apostol Apostolide. Și mi-am amintit că Apostol era un colecționar atipic, care lucra pe post de chelner la restaurantul Continental, unde obișnuia Pallady să ia prânzul în timpul războiului. Apostol nu avea mulți bani și aștepta până când

Pallady era strâmtorat financiar ca să poată cumpăra mai ieftin. Așa se explică și dimensiunea redusă a tabloului, cel mai mic dintre cele expuse la MNAR. Acolo, în fața tabloului, am simțit nu numai frumusețea picturii, ci și aceea a relației dintre cei doi, pictor și colecționar. Mi l-am imaginat pe Apostol venind în camera lui Pallady de la Hotelul Paris, din apropierea restaurantului, după ce aflase că Pallady a pierdut la cărți, mi l-am imaginat uitându-se la tablourile pictate recent, tânjind să le poată cumpăra și alegându-l pe cel mai mic.

10. Prin ce vă surprinde felul în care este receptată cartea pe care ați scris-o?

O biografie romanțată are, de cele mai multe ori, un public puțin diferit față de cel interesat de ficțiunea pură. Există, bineînțeles, o zonă comună, dar și o zonă a cititorilor care au venit către carte pentru Pallady și nu pentru poveste. Întâlnirile și discuțiile cu unii dintre acești cititori mi-au prilejuit bucurii nesperate.

11. Ați mai scrie sau nu o altă biografie romanțată? De ce? Dacă da, despre cine și în ce condiții?

Când am citit jurnalul Călin Delavrancea în perioada de documentare, am fost impresionată de viața ei tumultuoasă, de talentul și sensibilitatea artistică dublate de o precizie în a pune în scris idei și sentimente. M-am gândit că o astfel de viață merită să fie așezată într-o poveste. Nu știu dacă m-aș apuca s-o scriu, dar cu siguranță aș citi-o.